

Там само.- Арк.8; ДАВО.- Ф.-29.- Оп.1.- Спр. 308.- Арк.101; 25. Там само. - Спр. 510.- Арк.120; 26. Там само.- Арк.127.

Н.П. Кузьмінець

СІЛЬСЬКІ РАДИ ПОДІЛЛЯ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.

Однією з малодосліджених сторінок становлення тоталітарного режиму в Україні і водночас на Поділлі є проблеми діяльності місцевих органів влади, зокрема сільських рад. Адже саме вони об'єднували пролетарські й напівпролетарські верстви селянства, слугували соціальною опорою більшовиків при насадженні комуністичного режиму на селі.

Сільські ради у своєму розвитку пройшли важкий і складний шлях. Життя показало, що практика однопартійної системи, що склалась в країні, зумовила неухильне зрощування партійних структур з державними, що врешті-решт паралізувало ради й перетворило їх на придаток компартії. Однак у період здійснення непу, коли ради на місцях ще не повністю втратили свого значення як органи влади й могли виконувати функції організаторів трудящих, вони зуміли акумулювати певний позитивний досвід господарського й культурного будівництва, вивчення якого представляє безперечний науковий інтерес.

Висвітлення проблеми радянського будівництва на селі на початковому етапі непу розпочалось з публікацій 20-х рр. Перші праці з радянського будівництва – це брошури, статті, промови партійних і державних діячів Росії та України:

М. Володимирського, Г. Петровського, С. Качинського, Д. Мануїльського, О. Буценка.¹ Основна ж частина літератури була видана з другої половини 50-х – до кінця 80-х рр. Діяльність сільських Рад України знайшла відображення в узагальнюючих працях Ю. Кукушкіна, П. Стояна, В. Сліпченка, А. Шатова, Ф. Вайнера, В. Гречка, П. Тригуба, О. Бойка, М. Олійника, які охоплюють широке коло питань, містять великий і різноманітний фактичний матеріал з діяльності сільських рад на початку 20-х рр. ХХ ст., проте не позбавлені стереотипів радянського часу.²

Низка праць з цієї проблематики побачила світ у роки незалежності України. Детально висвітлено діяльність правлячої партії у галузі радянського будівництва у фундаментальних монографіях О. Пиріг, С. Кульчицького, В. Даниленка, І. Біласа, Ю. Шаповала, В. Калініченка, В. Марочка, А. Морозова, С. Ляха, О. Бакуменка.³ Проте недостатньо вивчена діяльність рад, зокрема сільських, в регіональному розрізі. Це повною мірою стосується Поділля – одного з найбільших аграрних районів України.

Після ліквідації сільревкомів в 1921 р. в Подільській губернії налічувалося близько 2 тис. сільських рад.⁴ З відновленням радянської влади на селі розпочала формуватись організаційна структура місцевих органів влади, розгорнулась їх політична, господарська й культурна діяльність.

У своїй діяльності щодо керівництва сільрадами подільські комуністи послуговувалися «Інструкцією про сільські Ради, їх уповноважених, секції Рад та про їхню роботу», в якій чітко встановлювалося коло обов'язків органів місцевої влади – сільських рад. Вони повинні були виконувати всі постанови вищих органів партійної і радянської влади, вживати заходів щодо поліпшення сільського господарства та промисловості, дбати про добробут місцевого населення, втягувати його в соціалістичне будівництво, звітувати перед своїми виборцями на сільських зборах.⁵

Сільські ради вважались вищим органом влади на місцях в межах своєї діяльності.⁶ Вони засновувались у селах, де налічувалось не менше 300 мешканців, з розрахунку по одному депутату на кожні 100 чоловік, але не більше 50 депутатів. У селах, де мешкало менше 300 чоловік, ради не створювались, але жителі таких сіл могли брати участь у виборах сільської ради сусіднього села.⁷

Сільська рада збиралась на засідання не менше двох разів на місяць, обирала з свого складу голову ради, який відповідав за роботу сільради як перед селянами, так і перед вищими органами радянської влади, і одного секретаря в селах з населенням від 500 до 3 000 чоловік. Щомісяця голова сільської ради подавав відомості в повіті і округи про роботу всієї організації, що включали в себе інформацію про діяльність комітетів незаможних селян, боротьбу з куркульством і бандитизмом, проведення посівної компанії (у відповідну пору року), культурно – освітню діяльність, діяльність «Просвіт», кількість засідань за місяць тощо.⁸

Крім голови сільради та його заступників, для поточного розв'язання різних важливих питань, вироблення планів впровадження їх в життя та технічної роботи при сільраді створювались секції: адміністративна, економічна й культурно – освітня. Секції складались з 5-7 членів сільради та представників відповідних інституцій.⁹

Адміністративною секцією керував голова сільради, економічною – один з членів ради,

культурно - освітньою – секретар, або інший член ради.¹⁰

Усі секції були підзвітні в своїй діяльності перед сільрадою, раз на 3 тижні заслуховувався їх обов'язковий звіт.

Щоб утвердити комуністичний лад на селі й залучати до соціалістичного будівництва більше населення, відповідно планувалось, залишаючи вже існуючі, створювати нові сільради. На 1922 р. , наприклад, в Проскурівському повіті вже існувало 185 сільських рад (17 сільрад в Кузьминській волості, 14 – в Малинській, 16 – в Пашківській, 18 – в Сарнівській, 22 – в Третельницькій, 21 – в Ральштинській, 17 – в Чорно – Острівській, 20 – в Шарівській, 19 – в Ярмолинецькій волостях) , в Ново – Ушицькому повіті – 217 сільрад, в Літинському повіті – 150 Рад.¹¹ Одночасно існували проекти щодо створення нових сільрад, наприклад, в Брацлавському районі Тульчинської округи.¹²

Створені сільради вживали рішучих заходів щодо охорони радянського ладу, публікували й пояснювали розпорядження вищих органів радянської влади, залучали селян до кооперативного будівництва, контролювали своєчасність сплати ними продподатку, що становив основу нової економічної політики.¹³

Досліджуючи Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.), слід зазначити, що в цей час проводилася значна робота місцевих комуністів щодо зміцнення сільських рад, поживлення їх діяльності, посилення більшовицького керівництва радами.

Для того, щоб поліпшити керівництво сільрадами було оголошено і приведено в дію план районування, згідно з яким до 10 червня 1924 р. в Вінницькій окрузі замість колишніх 479 сільрад повинно було залишитися 221; в Проскурівській – 230 замість 424; в Кам'янець-Подільській – 237 замість 444; в Тульчинській – 152 замість 252; в Гайсинській – 168 замість 221; в Могилів-Подільській окрузі районування ще не було затверджене у зв'язку з відсутністю інформації з місць. Отож на 1924 рік кількість сільських рад на Поділлі зменшилася майже на третину.¹⁴

Незважаючи на функціонування організацій КНС, значну активність при виборах до рад на початковому етапі їх створення проявляли заможні селяни, що забезпечувало їм перевагу у складі новообраних органів місцевої влади. Такий склад рад не міг гарантувати успіху більшовикам у здійсненні комуністичних перетворень на селі. Тому постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 14 жовтня 1920 р. перед комнезами було поставлене завдання з оволодіння виконкомами сільських рад шляхом забезпечення їхньої участі у виборчих комісіях і перевірці списків виборців. Така система виборів давала змогу організаціям КНС забезпечити за собою переважну кількість місць у Радах.¹⁵

З огляду на специфічні умови радянського будівництва на Поділлі, саме тут найбільше проявлялись тенденції до захоплення комнезами виконкомів сільських рад. Адже заміна надзвичайних органів радянської влади ревкомів сільськими радами відбувалась тут значно пізніше, ніж в інших регіонах України, при наявності чисельної організації КНС. Опорою їй слугували бідняцькі господарства, які в поєднанні з батрацькими становили 36,4% .¹⁶

У 1922-1923 рр.у складі сільських рад Поділля перебувало відповідно 58 та 67 відсотків членів КНС, тоді як в середньому по Україні лише 40 та 49 відсотків. У 1924-1925 рр.відповідні цифри становили 65 і 60,9 відсотків в порівняно з 55,3 і 28,8 відсотками по Україні.¹⁷ Матеріали вибіркового обстеження організацій КНС на Поділлі цього часу свідчили, що на виборчих посадах у радах перебував кожен сьомий член КНС. Через значне охоплення органів місцевої влади членами КНС в початковий період непу діяльність комнезамів та сільрад на Поділлі була настільки взаємопов'язаною, що для постановки завдань радянського будівництва тут скликались спільні наради голів сільських рад і організацій КНС.¹⁸

Члени КНС чітко усвідомлювали, що лише із захопленням рад можна зберегти свій політичний вплив на селі. Повноваження, надані комнезамам у формуванні складу рад, дозволяли їм і надалі забезпечувати за собою переважну кількість депутатських місць. Так на березень 1924 р. члени КНС Поділля у сільських радах становили 65%. Це був найвищий показник серед усіх губерній України.¹⁹

На початку відбудовного періоду здійснити докорінну, якісну перебудову роботи сільрад відповідно до завдань непу й мирного будівництва не вдалось. Сільські Ради, як найбільш масові органи місцевого державного апарату, через його розпорошеність і недостатню культурність, відсутність досвіду, негативність впливу на їх працездатність і характер діяльності розрухи, голоду й інших обставин економічного й політичного характеру, перебудовували свою роботу недостатньо швидко і вміло. Не останню роль при цьому відіграло й те, що більшість сільських рад Поділля була захоплена місцевими більшовиками.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Володимирський М.Ф. Організація радянської влади на місцях. – К., 1920; Петровський Г.І. Ради в боротьбі за генеральну лінію партії. Доповідь на XII з'їзді Рад. – Харків. – С. 8-10; Качинський В. Що повинна робити сільська рада? – Одеса, 1925; Мануїльський Д. Порадник волосного організатора радянської влади. – Харків, 1920; Буценко А.И. К вопросу о районировании Украины. – Харьков, 1925; 2. Кукушкин Ю.С. Сельские Советы и классовая борьба в деревне (1921-1932 гг.). – М., 1968; Стоян П.К. Советское строительство в Украинской ССР в 1921-1925 гг. // Автореф. дис. д. и. н. - К., 1956; Слипченко В.А. Коммунистическая партия Украины в борьбе за укрепление Советской власти в 1921-1925 гг. – К., 1965; Шатов А.И. Коммунистическая партия в борьбе за оживление работы Советов в деревне в 1925-1929 гг. // Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К., 1958; Вайнер Ф.Т. Борьба Коммунистической партии за укрепление государственного аппарата в 1921-1925 гг. // Автореф. дис. к.и.н. – Харьков, 1964; Гречко В.В. Оживление местных Советов УССР и совершенствование их аппарата в 1921-1927 гг. // Автореф. канд. юрид. наук. – К., 1960; Тригуб П.Н. На защите завоеваний Великого Октября. – Киев-Одесса, 1987; Бойко Е.Д. Борьба органов диктатуры пролетариата за укрепление социалистического строя на Украине. – К., 1987; Олейник Н.Н. Деятельность коммунистической партии по укреплению Советов (1921-1925). – Харьков, 1989; 3. Пиріг О.А. НЕП: більшовицька політика імпровізації. – К., 2001; Кульчицький С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.). – К., 1995; Кульчицький С.В. Комунізм в Україні. Перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996; Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні. 20-30-ті роки. – К., 1991; Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. – К., 1994. Кн. 1-2; Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: Сторінки ненаписаної історії. – К., 1993; Калініченко В.В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921-1929). – Харків, 1991; Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.). – К., 1995; Морозов А.Г. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу. – Черкаси, 1993; Лях С.Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах непу. – К., 1990; Бакуменко О.П. Здійснення нової економічної політики на Україні (соціально-політичні аспекти проблеми). // Автореф. дис. к.і.н. – К., 1992; 4. Отчет Подольского губисполкома за 1923 год. – Винница, 1924. – С.5; 5. Державний архів Вінницької області (далі -ДАВО). – Ф.- 236.- Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 239; 6. Вінницький обласний державний архів. Путівник. – Вінниця. – 1960. – С.60; 7. ДАВО. – Ф. – 4079.- Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 18; 8. ДАВО. – Ф. – 310.- Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 18; 9. ДАВО. – Ф. – 236.- Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 239; 10. ДАВО. – Ф. – 236.- Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 240; 11. ДАВО. – Ф. – 925.- Оп. 2. – Спр. 375. – Арк. 3, 8, 29; 12. ДАВО. – Ф. – 1304.- Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 624; 13. ДАВО. – Ф. – 925.- Оп. 2. – Спр. 577. – Арк. 105; 14. ДАВО. – Ф. – 925.- Оп. 2. – Спр. 1261. – Арк. 179; 15. Григорчук П.С., Мельничук О.А. Комнезами на Поділлі. – Вінниця, 2001. – С. 41; 16. Там само. – С. 40-42; 17. Там само. – С. 43; 18. ДАВО. – Ф. – 1.- Оп. 1. – Спр. 363. – Арк. 7; 19. Григорчук П.С., Мельничук О.А. Комнезами на Поділлі. – Вінниця, 2001. – С.35-36.

В.М. Василенко

ГОЛОДНІ ЛИХОЛІТТЯ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1920-Х РР. ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ТА НАСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ ПОДІЛЛІ

Голод як явище, що завжди мало негативні наслідки для того чи іншого народу, останнім часом став предметом дослідження багатьох істориків. Значна частина праць присвячена голоду 1921-1923 рр. на Поволжі та південних губерніях України. У радянській історіографії ця тема не була забороненою, проте її об'єктивному вивченню перешкоджали догматичні стереотипи. На сьогодні в певною мірою висвітлено причини голоду, кількість жертв, ставлення влади до цього явища. Проте існує ще низка питань, котрі потребують детального дослідження. Хоч на території Поділля у 1921 р. не спостерігались ознаки голоду, але волюнтаристська політика державної влади стосовно сільського господарства та селян в подальшому призвела до трагічних наслідків.

Вивченням проблеми голоду на Поділлі в 1920-х рр. займався І.Г. Шульга. На основі архівних джерел він визначив пік голоду на території краю, який припадає на 1924-1925 рр., дійшов висновку, що голод був зумовлений злочинною аграрною політикою більшовиків.¹ Сучасні дослідники, використовуючи матеріали архіву, подають більш детальну характеристику причин, наслідків голоду.² Цінним джерелом для дослідження голоду 1920-х рр. на Поділлі є збірник документів та матеріалів «Голод та голодомор на Поділлі 1920-1940 рр.» У цій праці опубліковано нові архівні документи та матеріали, котрі розкривають трагічні сторінки історії Поділля. Більшість документів вперше введено до наукового обігу. Вони, безперечно, свідчать про те, що однією з головних причин голоду була політика керівництва СРСР, яке вилучало більшість сільськогосподарської продукції з регіону.³

Автор даної статті ставить перед собою завдання: охарактеризувати соціально-економічне становище Поділля в першій половині 1920-х рр. через призму наслідків голоду та організації боротьби з його проявами, проаналізувати суспільно-політичні настрої подолян.

Голод 1921-1923 рр., зумовлений несприятливими природними умовами, зокрема посухами